

1. modul 2/1. olvasólecke

Általános pénzügyi ismeretek

A bankok és a bankrendszer

A történelem során ahogy megjelentek a különböző fizetőeszközök, árupénzek, majd az aranypénz és a pénzhelyettesítők, mindig szükség volt egy intézményre, amely az adott csereeszközt vagy pénzt őrizte, váltókat bocsátott ki vagy a modern pénz megjelenésével ellátta a készpénzkibocsátás feladatait. Bár a bank kifejezés később, a 14. században jelent csak meg, ezek a pénzügyi intézmények az árupénzek kora óta együtt fejlődnek és alakulnak a pénzzel. Jelen leckében áttekintjük, hogyan jutott el a bankrendszer fejlődése a királyi kincstáraktól a mai modern kétszintű bankrendszerig, megismerkedünk a kétszintű bankrendszer felépítésével és működésével, illetve a jegybank és a kereskedelmi bankok tevékenységével és a legfontosabb banki szolgáltatásokkal.

1. A bankrendszer fejlődésének rövid története

Az első olyan pénz, amely korábban megjelentek a pénzügyi intézmények, az árupénz volt. Az árupénz, ahogy azt korábban már megismerhettük, egy kitüntetett szerepet játszó, különleges áru volt, amely értékét az adott társadalomban mindenki elismerte, nagy népszerűségnek örvendett, és a csereeszköz szerepén felül is szívesen gyűjtötték, halmozták fel ezeket az árukat, azaz rendelkezett olyan belső értékkel, amely értékessé tette a társadalom szemében. Árupénz lehetett gabona, nemesfém, különleges fűszerek, de akár kagylók, vagy ahogy láthattuk, malomkövek is. Ezeknek az áruknak az őrzését a **templomok és királyi kincstárak** látták el.

A nemesfémek és fémpénzek megjelenésével és elterjedésével párhuzamosan fejlődtek a **királyi és egyházi kincstárak**, amelyek ekkor már nem csak megőrizték a nemesfém pénzeket, de emellett pénzváltással és letétek megőrzésével is foglalkoztak, és ezzel párhuzamosan továbbra is őriztek pl. gabona tartalékokat. A pénztárak mellett a nemesfémpénzek iránti igény növekedése hívta életre a **pénzverdéket, a pénzváltókat** és a kereskedelem lebonyolításával foglalkozó **kereskedőket** is (hiszen előtte az áruforgalom lebonyolítását a termelő végezte, saját portékáját pl. a piacon értékesítve). Miután a fémpénzek használata általánossá vált, megjelentek az első **bankok**. Az első bankot a 14. századi Velencében alapították, ezt követte a 15. században Barcelona, majd Genova is. A bankok tevékenységei közé ekkor a pénzváltás, letétek őrzése és a hitelezés tartozott, hitellevelek kibocsátása által.

A pénzhelyettesítők megjelenésével (váltó, bankjegy) a bankok szerepe a gazdaságban megerősödött. Ahogy az előző leckében is tárgyaltuk, a váltónál sokkal népszerűbb hitelviszonyt megtestesítő értékpapír volt a bankjegy, amelyet általánosságban sokkal megbízhatóbbnak találtak, így szélesebb körben terjedt el használatuk is. **A banki feladatok ezzel párhuzamosan bővültek**, tevékenységeik közé bekerült a váltóleszámítolás, a bankjegyek vagy banki váltók kibocsátása, illetve a számlavezetés is, hogy a növekvő pénzforgalommal párhuzamosan nyomon tudják követni a pénz mozgását. Az egységes bankjegyek kialakulásával létrejöttek a központi vagy jegybankok, amelyek az egységes pénz kibocsátásáért felelt, de emellett betétgyűjtéssel és hitelezéssel, az aranyfedezet megőrzésével, illetve számlavezetéssel is foglalkozott. Kialakult a bankrendszer, már nem csak egy bank végezte el mindezen feladatokat, hiszen egy intézmény már nem volt képes kiszolgálni a pénzügyi rendszer egészét.

A modern, belső érték nélküli pénz elterjedésével átalakultak a banki feladatok. **Kialakult az egyszintű, majd a kétszintű bankrendszer**, ahol már a banki funkciók is elkülönültek, megjelentek **a jegybankok és kereskedelmi bankok**, amelyek funkcióit a továbbiakban ismertetjük.

2. A kétszintű bankrendszer

Amikor bankrendszerről beszélünk, egy ország összes bankjára és azoknak tevékenységére gondolunk, amelyek irányítója a központi bank vagy más néven a jegybank. A modern bankrendszernek alapvetően két típusát különböztethetjük meg, az egyszintű és a kétszintű bankrendszert, ezek közül az utóbbi jellemző a mai modern piacgazdaságokra, bár Magyarország történetében is volt egy időszak a 20. század során, amikor egyszintű bankrendszer volt jellemző. Az **egyszintű bankrendszerben** a központi bank közvetlen kapcsolatban állt a gazdasági szereplőkkel, tevékenységei közé tartozott a pénzkibocsátáson felül a számlavezetés és a hitelnújtás is, azaz tehát minden banki funkciót a központi bank végzett el.

Ez nem feltétlenül jelenti, hogy csak egy bank volt jelen az országban, 1947 és 1987 között a magyarországi egyszintű bankrendszerben a Magyar Nemzeti Bank mellett és annak felügyelete alatt működött az Országos Takarékpénztár (OTP), a Külkereskedelmi Bank, illetve az Állami Fejlesztési Bank, ahogy a nevükből is látszik, eltérő banki tevékenységet végezve. Ekkor még a Magyar Nemzeti Bank is végzett tehát kereskedelmi banki tevékenységet, a lakossággal közvetlen kapcsolatban állhatott.

A **kétszintű bankrendszer** lényege, hogy a központi bank a lakossággal és a gazdasági szereplőkkel már nem áll közvetlen kapcsolatban, hanem csak a felügyelete alatt működő kereskedelmi bankokkal áll kapcsolatban, számukra nyújt hitelt, a lakossággal és a gazdasági szereplőkkel pedig a kereskedelmi bankok állnak kapcsolatban, és míg a központi bank tevékenységét nonprofit módon végzi, addig a kereskedelmi bankok működésének célja a profitszerzés, azaz for-profit módon működnek.

2.1. A jegybank vagy központi bank

A **központi bankot szokás a „bankok bankjának” is nevezni**, hiszen a kétszintű bankrendszerben a központi bank gyakorolja a kereskedelmi bankok felügyeletét és velük áll központi kapcsolatban. A pénzteremtés a bankrendszeren keresztül, jellemzően hitelnyújtás útján történik: a jegybank a kereskedelmi bankoknak, a kereskedelmi bankok pedig a gazdaság szereplőinek hiteleznek, így teremtve pénzt, amelyet később vissza kell fizetni a hitelezőnek, így megszüntetve azt a pénzt, emiatt nevezik sokszor a modern pénzt hitelpénznek.

A központi bank vagy jegybank egyik legfontosabb tevékenysége tehát a pénzkibocsátás, a jegybankok rendelkeznek az országok törvényes fizetőeszközeinek kizárólagos kibocsátásának jogával, de emellett feladata még az árstabilitás, valamint a pénz értékállóságának biztosítása és az állam monetáris politikájának meghatározása és megvalósítása. Magyarországon napjainkban a központi banki tevékenységet az 1924-ben alakult Magyar Nemzeti Bank végzi el, amely tevékenységének legfontosabb célja az árstabilitás elérése és fenntartása, emellett feladatai közé tartozik a monetáris politika meghatározása és megvalósítása, bankjegy- és érmekibocsátás az ország hivatalos pénznemében, hivatalos deviza- és aranytartalék képzése a külső stabilitás megőrzése érdekében, fizetési és elszámolási, valamint értékpapír-elszámolási rendszerek felvigyázása, statisztikai adatgyűjtési kötelezettségnek való elégtétel az Európai Központi Bank felé, vagy a pénzügyi közvetítőrendszer makroprudenciális politikájának kialakítása stb. A jegybankok tevékenységi köre és céljai bár országonként és a szabályozásoktól függően néhány elemében eltérhet, de van néhány **alapvető jegybanki funkció**, amelyet minden központi bank betölt:

- **érme- és bankjegy kibocsátás monopóliuma:** ahogy a korábbiakban említettük, a jegybank rendelkezik az ország törvényes fizetőeszközének kibocsátásának kizárólagos jogával;
- **nemzetközi tartalékok kezelése:** ez lehet nemesfém- vagy devizatartalék, amelyeket külső adósság fedezésére vagy monetáris politikai beavatkozásokra használhatnak fel;

- **monetáris politikai feladatok:** kamatlábak mértékének befolyásolása (pl. jegybanki alapkamat), devizaárfolyamok vezetése (fontos: a jegybank valutaváltást NEM végez!)
- **zavartalan fizetési forgalom biztosítása:** bankok közötti fizetési és elszámolási rendszerek felülvizsgálata
- **kutatási és elemző tevékenység:** a saját alaptevékenységeivel kapcsolatos statisztikai adatok gyűjtése és nyilvánosságra hozatala
- **pénzügyi rendszer stabilitásának biztosítása:** a pénzügyi rendszer egészét érő sokkok csillapítása, a bankrendszer felügyelése a stabil működés és gazdasági növekedés feltételeinek megteremtéséhez.

2.2. A kereskedelmi bankok

A **kereskedelmi vagy más néven üzleti bankok** a kétszintű bankrendszerben a központi bank felügyelete alatt működő pénzügyi intézmények. A kereskedelmi bankok közvetlen kapcsolatban állnak a lakossággal és a gazdaság szereplőivel, és a központi bankkal ellentétben tevékenységüket profitorientált módon végzik, tehát a kereskedelmi bankok is üzleti vállalkozásnak minősülnek. A kereskedelmi bankok biztonságos működését a jegybank felügyelete mellett más állami szervezetek is biztosítják, ahogy például Magyarországon 2013-ig a Pénzügyi Szervezetek Állami Felügyelete (PSZÁF) végezte a pénzügyi közvetítőrendszer felügyeletét és ellenőrzését, amíg 2013-ban jogköreit át nem vette a Magyar Nemzeti Bank keretein belül működő Pénzügyi Stabilitási Tanács.

A kereskedelmi bankok tevékenysége **négy nagy területből** áll, az aktív bankügyletekből, a passzív bankügyletekből, a fizetési forgalom lebonyolításából és a banki szolgáltatásokból:

- az **aktív bankügyletek** vagy más néven hitelügyletek lényege, hogy a bank pénzt helyez ki más gazdasági szereplőkhöz (azaz például hitelt nyújt vagy értékpapírt vásárol), ezáltal követelése keletkezik ezen szereplők irányába (azaz tehát a hitelfelvevőnek vissza kell fizetnie a hitelt). Aktív bankügyletek lehetnek:
 - hitelnyújtás a lakosság vagy más gazdasági szereplők (pl. vállalkozások, önkormányzat) felé,
 - betételhelyezés más banknál (például a jegybanknál, amely közvetlen kapcsolatban csak a kereskedelmi bankokkal áll),
 - értékpapír vásárlás (részvények, kötvények vásárlása) és ezáltal érdekelttség szerzése más gazdasági szervezetekben.
- a **passzív bankügyletek** lényege, hogy n. A passzív banki ügyletek közé tartozik:

- betétgyűjtés,
- hitelfelvétel (más kereskedelmi banktól vagy a jegybanktól),
- saját értékpapír (pl. banki kötvény) kibocsátása.
- a **fizetési forgalom lebonyolításának** célja, hogy biztosítsa a zökkenőmentes készpénz és számlapénz-áramlást (hiszen sok tranzakció napjainkban már készpénz nélkül történik), és ez jelenti azt is, hogy a bankszámlák tulajdonosai megbízást adnak a banknak arra, hogy pénzüket kezelje. A fizetési forgalom legfontosabb elemei:
 - számlavezetés,
 - készpénz és számlapénz-forgalom lebonyolítása,
 - átutalások és beszedési megbízások megvalósítása és felügyelete,
 - bankkártyaszerződések, online banki megbízások kezelése.
- a **banki szolgáltatások** olyan, az előbbi tevékenységek mellett nyújtott szolgáltatások, amelyek során a banknak sem kötelezettsége, sem követelése nem keletkezik, ilyenek lehetnek:
 - pénzváltás (amely tevékenységet például a jegybank nem végez)
 - pénzügyi tanácsadás,
 - lízing-ügyletek,
 - biztosítási ügyek stb.

A kereskedelmi vagy üzleti bankoknak az idők során alapvetően két típusa alakult ki, az angolszász és a német típusú bank, a legfőbb különbség közöttük abban mutatkozik meg, hogy a fenti tevékenység közül melyeket végzik:

- az **angolszász bankok** az angolszász nyelvterületen (így például az Egyesült Királyságban vagy Az Egyesült Államokban) terjedtek el, tevékenységüket tekintve egy adott bank szigorúan csak egy féle tevékenységet végzett (pl. csak értékpapírműveletekkel és befektetéssel, vagy csak betétgyűjtéssel és hitelnyújtással foglalkoznak), tehát egy adott bank a banki tevékenységek körének csak egy bizonyos részét látja el.
- a **német típusú vagy univerzális bankok** Európában alakultak ki és terjedtek el, ezen bankok sokkal színesebb tevékenységi körrel rendelkeznek, a kereskedelmi banki tevékenységek akár mindegyikét is végezheti egy adott bank (erre tökéletes példák a ma Magyarországon működő legnagyobb kereskedelmi bankok).

A **kereskedelmi bankok**, ahogy korábban elhangzott, **profitorientált intézmények**. Bevételeik egy részét a nyújtott szolgáltatások díjai adják, így tehát a számlavezetésért, készpénzfelvételért, átutalásokért vagy a bankkártyahasználatért és minden további szolgáltatásért fizetett díjak mind a kereskedelmi bank bevételei közé tartoznak. Emellett a kereskedelmi bank profitját növelik a kihelyezett hitelek után a hitelfelvevők által fizetett kamatok és befektetéseik hozamai, és csökkentik a betétek után a bank által kifizetett kamatok (a betéti kamatlábak általában alacsonyabbak, mint a hitelkamatlábak) és működési költségek.

Magyarországon a 2013. évi 237. CCXXXVII. törvény¹ szabályozza az üzleti bankok működését, ezen törvény kétfajta pénzügyi intézményt különböztet meg, a hitelintézeteket és a pénzügyi vállalkozásokat. A törvény számos tevékenységet felsorol, amelyet pénzügyi intézmények végezhetnek, azonban megkülönböztet, melyek azok, amelyeket a törvény által csak hitelintézet és melyek azok, amelyeket pénzügyi vállalkozások végezhetnek.

A **hitelintézetek** három típusát különbözteti meg a törvény: a bankokat (amelyek univerzális intézmények, minden pénzügyi szolgáltatás nyújtására jogosultak), a szakosított hitelintézeteket (amelyek bizonyos korlátozások mellett végezhetik tevékenységüket), illetve a szövetkezeti hitelintézeteket (ilyenek például a takarékszövetkezetek). A **pénzügyi vállalkozás** pedig olyan pénzügyi intézmények, amely csak bizonyos pénzügyi szolgáltatások végzésére jogosultak (pl. pénzforgalmi szolgáltatás nyújtása, elektronikus pénz kibocsátása, betétgyűjtés vagy pénzváltási tevékenység).

3. Felhasznált irodalom

Hildreth, Richard (1837). The History of Banks: To Which Is Added, a Demonstration of the Advantages and Necessity of Free Competition in the Business of Banking. Hillard, Gray & Company, Boston.

Kosztópulosz Andreász (2018). Pénzügyi alapismeretek. Online oktatási csomag, Szegedi Tudományegyetem Gazdaságtudományi Kar

Pénziránytű Alapítvány (2012). Az én pénzem. Pénzügyi Oktatási Program Törzsanyag. Online: <https://penziranytu.hu/archivalt-pop-torzsananyag/konyv/az-en-penzem>, letöltve: 2020.04.16.

¹ 2013. évi CCXXXVII. törvény a hitelintézetekről és a pénzügyi vállalkozásokról. Online: <https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A1300237.TV>, letöltve: 2020.05.07.

Vigvári András (2013). A pénzügyek alapjai. Online: https://regi.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop412A/0007_c4_1070_1072_penzugyekalapjai_s_corm/adatok.html, letöltve: 2020.04.13.

**JELEN TANANYAG A SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEMEN KÉSZÜLT AZ EURÓPAI UNIÓ
TÁMOGATÁSÁVAL. PROJEKT AZONOSÍTÓ: EFOP-3.4.3.-16-2016-00014**

